

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חֶמְדָּה יָמִים HEMDAT YAMIM

פרשת שבוע חוקת תשע"ז

אֶחִיד יִשְׂרָאֵל

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

ביחסי עם ישראל עם אדום, עסקנו בעבר בדברינו לפרשת לך תשס"ט, ובדברינו לפרשת חקת תשע"א. השבוע ננסה לבאר את נבואת הנביא עמוס על מואב, העוסקת ביחס המואבים למלך אדום.

"כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי מוֹאָב וְעַל אֲרָבָעָה לֹא אֲשִׁיכְנוּ עַל שְׁרָפוֹ עֲצָמוֹת מֶלֶךְ אָדוֹם לְשִׂיד" (בי' א).

שני העמים הללו לא נתנו לעם ישראל מדרך רגל בארצם, בדרכם אל ארץ ישראל-ארץ חמדה-הארץ המובטחת. לגבי האדומים, הדברים מפורשים בפרשתנו:

"וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקֶּדֶשׁ אֶל מֶלֶךְ אָדוֹם כֹּה אָמַר אֶחִיד יִשְׂרָאֵל אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מֵצָאָתָנוּ... נִעְבְּרָה נָא בְּאַרְצְךָ לֹא נֵעָבֵר בְּשָׂדֶה וּבְכָרְם וְלֹא נִשְׁתָּה מִי בְּאֶרֶץ דְרֹךְ הַמֶּלֶךְ נִלְךְ לֹא נִשָּׂה יָמִין וּשְׂמֹאל עַד אֲשֶׁר נֵעָבֵר גְּבֻלְךָ".

מול המסר הידידותי של משה רבנו, תשובת מלך אדום הייתה בוטה:

"וַיֹּאמֶר אֵלָיו אָדוֹם לֹא תַעֲבֹר בִּי בְּיָמֵי הַיָּמִים אֲנִי לֹקְרָאֲתֶךָ" (במדבר כ' יד-ח).

מה שסתום בספר במדבר בעניין המואבים, מפורש בספר שופטים בנאומו של יפתח הגלעדי:

"וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל מֶלֶךְ אָדוֹם לֵאמֹר אֲנִי נִשְׁתָּה מִי בְּאַרְצְךָ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אָדוֹם וְגַם אֶל מֶלֶךְ מוֹאָב שֶׁלַח וְלֹא אָבָה" (שופטים י"א יז).

למרות זאת ואף על פי כן הנביא עמוס הוכיח את מואב על אכזריות כלפי מלך אדום.

נציע בפני הקוראים פרשנות נוספת לנבואת עמוס.

בספר מלכים א פרק ג מספר הכתוב על כך שלאחר המפלה של צבא אחאב, בקרב מול הארמים, ונפילתו של אחאב במערכה, הפסיקו המואבים לשלם מס למלך ישראל. יהורם בן אחאב הזעיק את בן דודו ובן בריתו, יהושפט מלך יהודה, לעזרתו, יחד הם יצאו להילחם במואבים. מלך יהודה גייס למערכה זו את הוואסל שלו, מלך אדום עם צבאו כדי שילחמו יחד עם מלך ישראל כנגד המואבים. הפרק האחרון של מלחמה זו התרחש סביב חומות קיר, בירת מואב. הישראלים בראשות יהורם, היהודים בראשות יהושפט והאדומים בראשות מלכם, צרו על העיר. מלך מואב ניסה לשבור את המצור, תוך תקיפת החוליה החלשה של הצרים. הוא ניסה, לשבור את המצור, תוך פגיעה בחיילי מלך אדום וז"ל הכתוב:

"וַיִּירָא מֶלֶךְ מוֹאָב כִּי חֹזֵק מִמֶּנּוּ הַמֶּלֶךְ הַיִּשְׂרָאֵל וַיִּקַּח אוֹתוֹ שְׂבַע מֵאוֹת אִישׁ שֹׁלֵף חֶרֶב לְהִבָּקֵעַ אֶל מֶלֶךְ אָדוֹם וְלֹא יָלְלוּ" (שם, כז).

כמפורש בפסוק, הניסיון נכשל. כתוצאה החליט מלך מואב:

"וַיִּקַּח אֵת בְּנֵי הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יָמְלֵךְ תַּחְתָּיו וַיַּעֲלֵהוּ עֲלֵה עַל הַחֵמָה" (שם כח).

הרד"ק הסביר כי מלך מואב החזיק בבנו של מלך אדום כשבוי וכנקמה הקריב אותו כקרבת על החומה. התוצאה הייתה כי מלך אדום בכעסו עזב את המערכה ובעקבותיו עזבו גם מלך ישראל ומלך יהודה, ללא השגת מטרתם.

"וַיְהִי קֶצֶף גָּדוֹל עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ מִעֲלָיו וַיֵּשְׁבוּ לְאָרֶץ" (שם).

חז"ל הסבירו אחרת (לשיטתם למעשה זה אין קשר לנבואת עמוס). כצעד של יאוש הקריב מלך מואב את בנו, יורש העצר שלו, כקורבן למולך. כתוצאה מכך היה קצף גדול על עם ישראל בשמיים. הקפידא בשמיים היא שגרמה לקואליציה של יהורם להתפרק והמערכה הסתיימה בכישלון צורב, כואב ומהדהד. וז"ל חז"ל: "דרבי יהושע בן לוי רמי (הקשה), כתיב וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם, וכתיב וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם? אלא כמתוקנים שבהם לא עשיתם, כמקולקלים שבהם עשיתם" (ילקוט שמעוני מלכים ב רמז רכו).

עם ישראל יכול להיות ככוכבי השמים מעל ולהגיע לרמות רוחניות גבוהות ביותר. אבל לעתים, עם ישראל הדרדר לשפל המדרגה ותפס את אחד המקומות הראשונים מלמטה. כל עבודה זרה היא שפלות, עבודת המולך והקרבת ילדים לעבודה זרה, אין שפלה ממנה. ברגע שהמואבים נפלו לשם והקריבו באכזריות את בן המלך שלהם כקרבת, קטרגו על עם ישראל כל הילדים היהודים והישראלים שהוקרבו למולך, זה מה שהכשיל את המערכה.

הבה נתפלל כי נהיה ככוכבי השמים, הן לרוב מבחינה מספרית, והן מבחינת המדרגה הרוחנית.

<p>לע"י רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג</p>	<p>לע"י ר' מאיר ז"ל בן יחזקאל שרגא ברכפלד</p>	<p>לע"י מרת שרה ונגרובסקי ע"ה בת ר' משה זאב נלבי"ע י' בתמוז תשע"ד</p>	<p>לע"י הרב אשר וסרטיל ז"ל נלבי"ע ט' בכסלו תשס"ט</p>
<p>לע"י ר' אליהו כרמל ז"ל נלבי"ע ח' באייר תשע"ו</p>	<p>לע"י הרב שלמה מרזל זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע י' באייר תשע"א</p>	<p>לע"י הרב ראובן אברמן זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע ט' בתשרי תשע"ו</p>	<p>לע"י מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע י"ז בסיוון תשע"ד</p>

לע"י הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

חמדת האנציקלופדיה התלמודית

הפרשה באנציקלופדיה התלמודית

זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליה פרה אדמה. (יט ב)

רש"י: לפי שהקטן ואומות העולם מונין את ישראל לומר: מה המורה הזאת ומה טעם יש בה? לפיכך כתב זה חקה – גזרה היא מלפניו אין לך רשות להרהר אחריה.

חוקי התורה וטעמי המצוות

למה לא גילתה התורה טעמי החוקים? האם מותר לנו לדרוש טעמים למצוות?

טעמי החוקים. מצוות התורה - יש שנקראו חוקים ויש שנקראו משפטים. וכן דרשו בתורת כהנים (אחרי פי"ג) ובברייתא (יומא סז ב): **אֵת מִשְׁפָּטֵי תַעֲשׂוּ** (ויקרא יח ד): משמע דברים המיושרים ושהדין נותן לעשותם (רש"י יומא שם) - דברים שאלמלא נכתבו דין הוא שייכתבו, ואלו הן: עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים וגזל וברכת השם; ו**אֵת חֻקֵי תִשְׁמְרוּ** (ויקרא שם): משמע שאינם אלא גזירת מלך (רש"י שם), שאין טעם לדבר (רש"י בראשית כו ח ויקרא יט יט) - דברים שהשטן, היינו יצר הרע, משיב עליהם, ואומות העולם משיבים עליהם. ואלו הן: אכילת חזיר ולבישת שעטנז וחליצה וטהרת המצורע ושעיר המשתלח ועוד. ושמה תאמר מעשה תוהו הם, תלמוד לומר: **אֲנִי ה'** (ויקרא יח ה) - אני ה' חקקתים, ואין לך רשות להרהר בהם. וכן מצינו בכמה מצוות שנאמר בהן "חקה" מטעם זה, כגון כלאים ופרה אדומה ועוד (ועי' רמב"ם סוף מקואות שאף הטומאות והטהרות הן מכלל החוקים).

טעמא דקרא. מצוות או דינים שנלמדו מן הכתוב, יש שדרשו את הטעם - המפורש בהם או שאינו מפורש - כדי לחלק בדיניהם או להוסיף ולהחמיר בהם, או בתורת דרש בלבד.

הפרקים: א. נתינת טעם למצוות; ב. חלוק בדין על פי הטעם; ג. חלוק על פי הסברה; ד. בתוספת דין או חומרא; ה. טעם בתורת דרש; ו. טעמי מצוות בראשונים

כך כ טורים תקסח-תקצו

אמר ר' יצחק (סנהדרין כא ב): מפני מה לא נתגלו טעמי תורה? - כגון, למה נאסרו לבישת שעטנז ואכילת חזיר וכיוצא בהן? (רש"י שם) - שהרי שתי מקראות נתגלה טעמם ונכלש בהם גדול העולם, שנאמר במלך: **וְלֹא יִרְבֶּה לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר לִבּוֹ** (דברים יז יז), וכן: **רַק לֹא יִרְבֶּה לּוֹ סוּסִים וְלֹא יִשֵּׁב אֶת הָעַם מִצְרִימָה** (שם שם טז), ואמר שלמה: **אֲנִי אֲרַבָּה וְלֹא אֲסוּר**, אני ארבה ולא אשיב. ומכל מקום מצינו כמה מצוות שנתפרשו טעמיהן בתורה, כגון שבת: **כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וְגו'** (שמות כ ו), וכן ציצית: **לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתַי וְגו'** (במדבר טו מ), והנחת תפילין: **לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ וְגו'** (שמות יג ט), וישיבת סוכה: **לְמַעַן יִדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַּסִּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגו'** (ויקרא כג מג). ופירש המאירי (סנהדרין כא ב ובחיבור התשובה עמ' 415) שמצוות אלו והדומות להן שנתגלה טעמן מפני סיבות שעברו - שהיו בעבר - אין לחוש בהן למכשול. וכתב הרשב"א (שו"ת ח"א סי' צד) שאף המצוות שנתפרשו טעמיהן בתורה אין הטעמים תכלית הכוונה בהן, והדברים הנעלמים הרמוזים בתורה אין להם תכלה, והוא שאמר דוד: **לְכָל תַּכְלָה רְאִיתִי קֶץ רַחֲבָה מִצְוֹתַי מֵאֵד (תהלים קיט צו).**

טעמי המצוות. במשנה ובברייתא מצינו שדרשו חכמים טעם למצוות שלא נתפרשו טעמיהן בתורה, כדי לחלק בדיני המצוה או להוסיף בהם, או בתורת דרש בלבד. וכן אמרו, שרבי שמעון דורש בכל מקום טעמא דקרא (עי' קדושין סח ב), ושלדעת רבי יהודה ועוד תנאים אין דורשים טעמא דקרא (עי' בבא מציעא קטו א וסנהדרין כא א). וכן נחלקו ראשונים להלכה: יש שכתבו שבמקום שיש חילוק בדין על פי הטעם, אין דורשים טעמא דקרא (עי' רמב"ן ורשב"א ומאירי נדרים עג א ורא"ש יבמות פ"ג סי' ג; שו"ת הרשב"א ח"ד סי' רסה, ועוד); אבל מדברי הרמב"ם נראה שסובר להלכה שדורשים טעמא דקרא (עי' בית יוסף אבן העזר סי' טז וכסף משנה איסורי ביאה פי"ב ה"א בדעת הרמב"ם).

אף בדברי הראשונים, כגון רב סעדיה גאון (אמונות ודעות מאמר ג), הרמב"ם (מורה הנבוכים ח"ג), הכוזרי (מאמר ב) והחינוך (ברוב המצוות ובארוכה במצוות צה וקנט ותקמה), מצינו שנתנו טעם לכמה מצוות, אפילו שהן בכלל החוקים. ופירש הבית יוסף (יורה דעה סי' קפא בדעת הרמב"ם תמורה סוף פ"ד) שטעמים אלה נאמרו כדעת רבי שמעון הדורש טעמא דקרא. וכתב הרמב"ם (סוף הלכות תמורה) שאף על פי שכל חוקי התורה גזירות הן, ראוי להתבונן בהם; וכל שאתה יכול לתת לו טעם, תן לו טעם. שהרי אמרו חכמים הראשונים, ששלמה המלך הבין רוב הטעמים של כל חוקי התורה (עי' ערובין כא ב ובמדבר רבה פ"ט). ורוב דיני התורה אינם אלא עצות מרחוק מגדול העצה (לשון הכתוב ישעיה כה א וירמיה לב יט) לתקן הדעות וליישר כל המעשים, ואין במצוות אף אחת שאין לה טעם וסיבה; אלא שרוב אותן הסיבות והטעמים לא ישיגום דעות ההמון ולא יבינום, והם כולם כמו שנאמר: **פְּקוּדֵי ה' יִשְׁרָיִם מְשֻׁמְחֵי לֵב (תהלים יט ט).** ספר המצוות להרמב"ם לא תעשה ששה, ועי' מורה נבוכים ח"ג פכ"ו בארוכה, ועי' רמב"ן דברים כב ו שהוכיח שבכל מצוה יש טעם ותועלת ותיקון לאדם).

יש מן הראשונים שכתבו שאין אנו צריכים לבקש טעם למצוות, כי מצות מלך הן עלינו אף אם לא נדע טעמן (טור יו"ד סי' קפא, וכעין זה בתוסי' ב"מ קיג ב ד"ה נימא ובשו"ת הרשב"א ח"ד סי' רנג). וכן שנינו (משנה ברכות לג ב ומגילה כה א): האומר על קן צפור יגיעו רחמך - שאמרת לשלח את האם, כן חוס ורחם עלינו (רש"י) - משתקים אותו. ופירשו בגמרא (שם ובירושלמי ברכות פ"ה ה"ג ומגילה פ"ד ה"י) מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים, ואין אלא גזירות. ופירש רש"י, דהיינו להטיל על ישראל חוקי גזירותיו, להודיע שהם עבדיו ושומרי מצוותיו וגזירות חוקותיו, אף בדברים שיש לשטן ולאומות העולם להשיב עליהם ולומר מה צורך במצוה זו. אולם הרמב"ם (תפלה פ"ט ה"ז) פירש, שמצוות אלו גזירת הכתוב הן, שאילו היו מפני רחמים, לא היה מתיר לנו שחיטה כל עיקר. ובמורה הנבוכים (ח"ג פמ"ח הובא ברמב"ן דברים כב ו) כתב שהדברים אמורים לדעת הסוברים שאין טעם למצוות אלא חפץ הבורא, ופירש התוספות יום טוב (ברכות שם) שלדעת הרמב"ם אין הלכה כמשנה זו (ועי' תפארת ישראל למהר"ל פ"ו).

מתפללים לרפואתם השלימה של:

הרב אביחי ניסן בן חיה	רועי משה אלחנן בן ג'ינה ד'ברה
אליעזר יוסף בן חנה ליבא	יהושפט יחזקאל בן מילכה
ליליאן בת פורטונה	אורנית מרים בת דליה
בתוך שאר חולי עם ישראל	

הרב יוני לביא, מנהל מוקד "חברים מקשיבים" לנוער (טל': 1599-5000-54 בכל ערב, ובאתר: makshivim.org.il)
 לתגובות: yonilavi10@gmail.com, 054-6702313. לחומרי תוכן וסרטונים: Milatova.org.il
 ופעיל ב'לב אבות' - קו יעוץ להורי מחבגרים על ידי רבנים ופסיכולוגים (טל': 02-9973232 ובאינטרנט: levavot.org.il)

המדריך להורים - תובנות, רעיונות וטיפים שימושיים איך לעבור בשלום את החופש הגדול

יש הורים שרק לשמע צמד המילים 'החופש הגדול' - מקבלים חוס גבוה. 'למה צריך כל-כך הרבה זמן?!', 'מה הילדים יעשו עם עצמם חודשיים?!', 'בסדר, אני מבינה שהמורים צריכים קצת חופש, אבל מה אנחנו אשמים?!'.

נכון, החופש הגדול באמת גדול מידי, והזיכרונות מהפעם אחרונה בה הילדים יצאו לחופשה, לא תמיד חיוביים במיוחד. אך יחד עם זה צריך לזכור שהחופש הוא הזדמנות פז חינוכית להגיע לדברים שקשה הרבה יותר להשיג במהלך השנה. הראשון מביניהם הוא פשוט – לחנד! לחזור למצב הטבעי והבריא בו אנחנו, ההורים, מגדלים ומעצבים את ילדינו, ולא שולחים אותם למוסד חינוכי שיעשה את העבודה במקומנו. אין כמו ההשפעה של אבא ואמא, ואין תחליף למה שההורים יכולים לתת לילדיהם. שנית, החופש הוא גם הזדמנות לחזק את התא המשפחתי. במהלך שנת הלימודים כל אחד מבני המשפחה עסוק בענייניו ולומד במקום אחר. השבועות הללו בהם כולם בבית לזמן ממושך הם הזדמנות לחוויות משפחתיות מגבשות, השלמת חסכים ופערים בפיח המשפחתי, וכמובן לא לשכוח את המשפחה המורחבת - לבקר את סבא וסבתא, דודים וכו'.

כגודל הציפייה – גודל האכזבה

ילדים ובני נוער רבים מגיעים אל החופש עם ציפיות עצומות. כבר חודשים שהם מקפידים באדיקות על 'ספירת הגומר' (ובניגוד לספירת העומר, כאן אין חשש שישכחו יום...), ותוכניות עשירות גודשות את חלומותיהם. אלא שכעבור חודשיים הם מגלים לחרדתם שהזמן חלף ביעף, ובפה נשאר טעם מר של החמצה. החופש פשוט התבזבז והתמסמס מבין האצבעות - 'רצינו כל כך הרבה והספקנו כל כך מעט!'. למה זה קורה?!

אחת התשובות שכל דבר בעל תוכן וערך דורש מאמץ והשקעה. לעומת מציאות חיינו מציפה אותנו באינספור אלטרנטיבות שמספקות לאדם אמצעים להעביר את הזמן בקלות מבלי שיצטרך לעשות כלום. טלוויזיה, DVD, אינטרנט, רשתות חברתיות... וכך אנו מוצאים בסוף החופש צעירים רבים שהשרירים של האצבע השניה בידם הימנית מפותחים באופן בלתי פרופורציונאלי, אבל את השמים או את הים הם לא זכו לראות שלא מבעד למסך הפלזמה. כדי שזה לא יקרה והחופש יהיה מוצלח, איכותי ומהנה, חייבים לקחת אותו ברצינות ולהיערך לקראתו. אספנו בשבילכם כמה עצות וטיפים שימושיים לצורך העניין.

גבולות וכללים

חופש אינו זמן של הפקרות. גם בו חייבים להיות כללים, גם אם שונים מאשר בזמן הלימודים. ההורים צריכים לשבת מראש ולגבש יחד מדיניות משפחתית, עמדה ברורה לגבי נושאים כמו שעת שינה, שעת חזרה הביתה, כמה זמן מוקצב לכל ילד מול המחשב, הטלוויזיה וכדו'. ניתן להעניק לילד 'בנק זמן' שבועי במחשב, ולתת לו לנהל בעצמו את ההוצאות. יש ערך חינוכי בכך שאחריות חלוקת הזמן רובצת על כתפיו ולעיתים זה אפילו מצליח יותר (לידיעתכם – יש אופציה באופיס של המחשב או תוכנת החינם 'פסק זמן', שמאפשרת להורים לבנות לזמן שבועי על המחשב עם שם משתמש וסיסמא לכל ילד, כך שגם כשאנחנו לא בבית, סך הזמן המוקצב לכל ילד – נשמר).

כנ"ל לגבי כסף לבזבזים. ההוצאות בחופש מרקיעות לשחקים וכמעט וצריך לקחת משכנתא רק כדי לממן את הוצאות הקייטנות, הטיולים והנשנושים. גם כאן כדאי להציב גבולות או להקציב סך כולל ולאפשר לילד לבחור כיצד לחלק אותו.

סוף מעשה במחשבה תחילה

כדי שחופש יהיה מוצלח הוא חייב להיות מתוכנן. לילדים יש המון תוכניות ורצונות, אך הם זקוקים לנו, ההורים, שנעזר להם לבנות תוכנית שתגשים אותם. כדאי לעשות "ישיבת עבודה" עם כל ילד בנפרד עוד לפני החופש. להאזין בקשב רב לתוכניותיו לחופש, להציע עוד כמה רעיונות משלנו. לרשום את הכול על דף, ואז לטקס עצה יחד מהי הדרך הנכונה לממש אותן בצורה מיטבית. הילדים לא צריכים ש"נשב להם על הוריד", אבל הם בהחלט זקוקים לסביבה תומכת. מומלץ שכל ילד יכין לעצמו 'לוח חופש' ובו ישבץ את כל התוכניות, זאת בנוסף ללוח החופש המשפחתי התלוי על המקרר ובו רשומים כל האירועים המשפחתיים, כשכל אחד מעדכן את הלוח האישי שלו בהתאם.

המבדיל בין יום ובין לילה

עשו כל מאמץ למנוע התפרקות טוטאלית של מסגרת היום והלילה. את שיירי הסמכות ההורים שעוד נותרו בידינו כדאי לשים במקום הזה. הסיבה לכך אינה שמי שקם מאוחר מפספס זמן תפילה ומננין. העניין המרכזי הוא השוטטות הלילית עם תבירה שעלולה להיות בעייתית, ללא השגחת מבוגרים. החבריה משועממים, מחפשים תעסוקה ומגיעים לשטויות. והתהליך מוכר: הולכים לישון מאוחר, קמים מאוחר, כל היום מתחיל ברגל שמאל, בערב לא עייפים ושוב הולכים לישון מאוחר, וחוזר חלילה...

תפילות

עודדו וצ'פרו אותם על שמירת מסגרת התפילות היומית, לבנים – במניין, אך גם לבנות. זה נותן מסגרת משמעותית ליום כולו, ומעלה את כל ההתנהלות על פסים חיוביים יותר. אינו דומה יום שהתחיל עם הנחת תפילין ותפילה במניין, ליום שהתחיל בפקירת עין ראשונה בשעה שתיים עשרה בצהריים.

בית ולא בית מלון

חלק מילדינו לומדים במסגרת פנימייתית וחוזרים הביתה רק בסופי שבוע. לא נעים לנו 'להפיל' עליהם אז כל מיני מטלות ביתיות כמו כלים או כביסה. 'עד שהם כאן שינוחו ויתפנקו קצת'. גם אלו שגרים בבית נוטים להיות נורא 'עסוקים' בלימודים ובמבחנים (בעיקר כשהאלטרנטיבה היא לשטוף את הבית או להוריד זבל...). זהו! מעכשיו נגמרו התירוצים. כעת הזמן להתחנך ללקיחת אחריות ושותפות בתפקוד השוטף של הבית. לא צריך להפיל עליהם בבת אחת יותר מידי, אך חשוב להרגיל את הילדים לנשיאה בעול. אנחנו גרים יחד בבית משפחתי, לא בבית מלון.

העבודה היא חיינו

ישנם בני נוער שכדאי מאוד לעזור להם למצוא עבודה לחלק מהיום. זה ימלא להם את הזמן, יגרום להם לעשות משהו פרודוקטיבי, ויוציא את האנרגיות שלהם על דבר חיובי. חוץ מזה, כשהם ירוויחו קצת כסף בעצמם הם גם ילמדו להעריך קצת יותר את מה שאבא ואמא עושים בשבילם כל השנה... יש הורים המתארגנים בקבוצה כדי "לייצר" לילדים תעסוקה, במקומות העבודה שלהם או ביישוב.

מה אהבתי תורתך

שיהיה אפילו רבע שעה ביום - אבל בקביעות. עיתים לתורה. זה לא הזמן אלא היחס. זו אמירה עקרונית שהתורה היא חלק בלתי נפרד מהחיים שלי. גם בחופש. גם בקיץ. לא רק כשהמסגרת כופה עלי, אלא גם כשאני עומד ברשות עצמי. הערה: הסעיף האחרון מיועד לבנים ולבנות כאחד.

דוגמא אישית

שנים חלפו מאז שזה קרה ופתאום זה מופיע. אתה נדהם לשמוע אותו אומר פתאום: "אבל אבא, אז למה כשהיינו בחתונה של מיכל לפני שנתיים ואתה הבטחת ש... ובסוף...". אין ספק שילדים יש כשרון מיוחד לזכור דברים (על עוד זה לא קשור ללימודים), ובעיקר כאלו שהיינו מעדיפים שישכחו. זו הסיבה שהכוח של הדוגמא האישית רב כל כך. תמיד הם בוחנים את ההתנהגות והאמירות שלנו בשבע עיניים, ועל אחת כמה וכמה בחופש כשאנחנו שוהים זמן רב יותר יחד. אב שדוחק בילדיו להקפיד על תפילות במניין אבל הוא מרשה לעצמו 'לחפף' בעניין, אמא שחוצבת להבות בנאומים על טוב וחסד אך האוזניים הרגישות של הילדים קולטות איך היא 'מלכלכת' בטלפון על איזו מַפְרָה - הילדים קולטים היטב את המסר. החופש זה הזדמנות פז לחנך, לאו דווקא בדיבורים גבוהים. בעיקר באיך שאנחנו חיים.

נפש בריאה בגוף בריא

כל דבר שירחיק אותם מהטלוויזיה והווטצאפ לכמה שעות יהיה מבורך. בוודאי כשיש לו תרומה חיובית לבריאות הגוף ולפיתוח האינטראקציה החברתית. כדורגל, שחיה, ריקודים, טיולים... מחפשים דרך לפרגן לילד על תעודה מוצלחת? קנו לו כדורגל/סל, רולרבלידס, שולחן פינג-פונג וכדו'.

רק אתה ואני

מצאו זמן איכות קבוע לעשות בו משהו עם הילד לפי בחירתו. עם כל ילד, בכל גיל. אבא או אמא. משחק, יצירה, פעילות ספורטיבית, לימוד משותף של משהו שמעניין אותו וכדו'. לפחות פעם בשבוע. לפחות 20 דקות אישיות.

לקראת שנה הבאה

למרות הנטייה להשאיר את עבודות שנתנה המורה לשבוע האחרון של החופש (אם לא לאחר מכן...) עודדו אותם לסיים הכול כבר בהתחלה. מי שזקוק לתגבור לימודי במקצועות הקודש או החול כדאי להתחיל את השנה הבאה ברגל ימין - זה הזמן.

"ונשמרתם"

לקבוע "כללי ברזל" לגבי: טרמפים, טיול במקומות מסוכנים, היכרות עם זרים דרך הרשת, שחיה בחופים לא מוכרזים, לינה בחופים מסוימים של הכינרת, עישון, שתיה וכדו'. החיים יקרים מכדי שנהרוס אותם בגלל שטויות. חבל שזה יהיה חלילה החופש האחרון בגלל קלות דעת מיותרת. לא פחות מזה חשוב לשמור על הנפש. האמונה והערכים שלנו לא יוצאים לחופשה ומתבטלים רק בגלל שעכשיו קיץ והניסיונות מתרבים. יש מקומות שלא מתאים לנער/ה דתי להסתובב בו (דרך אגב, האם האינטרנט בבית ובסלולארי שלכם ושל הילדים מוגן?).

לפקוח עיניים

שימו לב להתנהגות חריגה, ניסיונות להסתיר דברים (שיחות טלפון, מסך מחשב, יציאות מהבית) או שינוי פתאומי במצב הרוח והגיבו אליהם. אל תחכו שדברים יסתדרו מעצמם. דברו איתם עליהם.

ולסיום - רוב האנשים רואים את החופש כאמצעי להתפרקות ואגירת כוחות לצורך שנת הלימודים שהיא העיקר. אך ייתכן שהמבט צריך להיות הפוך. כל שנת הלימודים היא הכנה שבונה בנער/ה את היכולת לעבור את החופש כמו שצריך. ללמוד לעמוד ברשות עצמו, לבנות מסגרת עם תוכן ולעשות בחירות בונות ומקדמות ולא להפך. אם יש משהו שדומה יותר לחיים האמיתיים זה דווקא החופש בו האדם עצמו אחראי על חייו, ולא המסגרת הלימודית המוכתבת על כל צעד ושעל. כולם מכירים את המבחנים שיש לאורך שנת הלימודים, אך המבחן האמיתי הוא בעצם בחופש. אם נתייחס אליו בצורה מושכלת, נעבור אותו בעז"ה בהצלחה.

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן.

יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניציבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביורור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פיסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.

זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"י)

Sydney, Australia

סידני, אוסטרליה
מרחשוון תשס"ח

אמירת פרקי קבלת שבת לפני פלג המנחה על מנת למנוע חילול שבת

שאלה

לאחרונה התמנתי לרב של קהילה גדולה, שרוב חבריה אינם שומרי מצוות. אני מנסה לעודד אותם לבוא לבית הכנסת בשבת, ובמיוחד בליל שבת, כדי שיטעמו טעם של שבת. הבעיה היא עם זמן כניסת שבת בקיץ, במיוחד עם המעבר לשעון קיץ. לפעמים השקיעה היא רק בתשע בערב. כאשר התפילה מאוחרת מאוד, חברי הקהילה שאינם דתיים לא יבואו לתפילה. אם נוכל להתחיל את התפילה לפני פלג המנחה, נוכל לעודד אותם לבוא ולקרוב אותם. מה הדין, הן ביחס לתפילה והן ביחס להדלקת נרות?

תשובה

ניתן לערוך קבלת שבת לפני פלג המנחה, אך ערבית יש להתפלל רק לאחר פלג המנחה¹. לכן יש לתכנן את הזמן בהתאם לאורכה של קבלת השבת, וכן אם ישנה דרשה בליל שבת גם בהתאם לאורכה, כך שיגיעו אל תפילת ערבית מיד לאחר פלג המנחה. הדלקת נרות לכתחילה צריכה להיות סמוכה לקבלת שבת. אך כיוון שלדעת פוסקים רבים קבלת שבת אינה חלה אלא מפלג המנחה ואילך, יש לכתחילה להדליק סמוך לפלג המנחה, אם אכן אז מקבלים את השבת². אם יש צורך להדליק לפני כן, עיין בשו"ת במראה הבזק³ פתרונו נוספים.

¹ שלוש דעות ראשונים הובאו בפוסקים ממתני ניתן לקבל שבת:

- א. לדעת הרא"ש (ברכות פרק ד סי' ו) ותלמידי רבנו יונה (ברכות יח ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה רב צלי), ניתן לקבל שבת החל מפלג המנחה. הם למדו זאת מן המבואר בגמרא (ברכות כז ע"א), שרב נהג להתפלל ערבית של ליל שבת כבר בערב שבת, כלומר לאחר פלג המנחה, ורב היה מקבל שבת בתפילה זו, ואם כן מוכח שניתן לקבל שבת מפלג המנחה, והוא הזמן המוקדם ביותר שניתן להתפלל בו ערבית של ליל שבת. קודם לכך אי אפשר להתפלל ערבית של ליל שבת, ואף לא ניתן לקבל שבת.
 - ב. לדעת הרמב"ן (תורת האדם שער האבל, עניין אבילות ישנה) ניתן לקבל שבת מהשקיעה. הוא נוקט כשיטת רבנו תם, שבין השמשות מתחיל שלושה רבעי מיל לאחר השקיעה, והוא מחדש שזמן תוספת שבת הוא מהשקיעה עד בין השמשות, אך לפני השקיעה לא ניתן לקבל שבת. טעמו הוא שכל עוד השמש זורחת, כיוון שהוא יום מובהק, אי אפשר להגדירו כזמן "תוספת שבת". בהמשך מזהה הרמב"ן את השקיעה עם פלג המנחה: "והיינו דאמרין במס' ברכות (כו ע"א) 'רבי יהודה אומר עד פלג המנחה', והוא זמן קרוב לתחילת שקיעת החמה, אין ביניהם אלא מהלך שלי"ד אמות בקרוב, דקסבר ר' יהודה לענין תפלה בטר שמשא אזלינן, דבעינן לתפלת המנחה ייראוך עם שמש', וילפני ירח דור דורים' לשל ערבית". כיוון שעל-פי שיטתו צאת הכוכבים הוא ד' מילין לאחר השקיעה, ואת שעות היום מחשבים מעלות השחר עד צאת הכוכבים, ועל-פי חשבון של 40 מיל ליום נמצא שכל שעה היא שלושה מיל ושליש, ואם כן פלג המנחה, שהוא שעה ורבע לפני צאת הכוכבים, הוא ארבעה מיל ושמות, נמצא שפלג המנחה קודם לשקיעה בשעות מיל (שהוא שלי"ג אמה ושליש) והוא זמן מועט לפני השקיעה (כשלוש דקות, אם מיל הוא 18 דקות). לכן מסביר הרמב"ן שבעצם סברת ר' יהודה שזמן מנחה הוא עד פלג המנחה, ומשם ואילך הוא זמן ערבית, הוא משום שזמן זה הוא השקיעה, והוא תחילת ההתחלפות מיום ללילה. על-פי זה מסביר הרמב"ן גם את הגמרא בברכות, שממנה נראה כי ניתן לקבל שבת מפלג המנחה: "והתם אמרינן (ברכות כז ע"ב) 'אמר ליה רב לר' חנינא דצלי של שבת בערב שבת כר' יהודה מי בדלת, אמר ליה אין בדילנא, כלומר דכיון דצלי קביל עליה כל פלג המנחה בתוספת, ובדיל קודם לשאר בני אדם, שאין מוסיפין כל הזמן הזה מחול על הקדש אלא מקצתו, וכולה שמעתא כדאיתא התם, הא כל זמן שהחמה זורחת בארץ יום גמור הוא, אינו בכלל תוספת ולא בכלל ספק, ואע"פ שפלג המנחה מוסיף על מהלך ארבעת מילין האמור בפסחים, כשיעור שאמרנו, אין ביניהם אלא זמן מועט, וכשמתפלל בו של שבת לפני גמר תפלה מתחיל השמש לשקוע והגיעה שעת התוספת, והא דאמרין התם אדאיכא שמשא אריש דיקלי איתלו שרגא, הרחקה יתירא היא לתוספת, משום דלא קים להו בשיעורא דרבנן". הרמב"ן מסביר שאף-על-פי שאפשר לקבל שבת רק מהשקיעה, מכל מקום ניתן להתחיל להתפלל ערבית של שבת מפלג המנחה, כיוון שזהו זמן מועט לפני השקיעה, ולפני שיסיים את תפילתו כבר תשקע החמה וכבר יהיה בתוך זמן תוספת שבת.
 - ג. לדעת המהר"ח "אור זרוע" (ס' קפה), זמן תוספת שבת הוא שתי שעות לפני הלילה. הוא לומד זאת מתוך השוואה לתוספת שביעית, שהיא חודש, שהוא אחד מ"ב בשנה, ואם כן גם תוספת שבת היא אחד מ"ב מהשבת, וכיוון שיממה אורכה כ"ד שעות, זמן תוספת שבת הוא שעתיים. דעה זו הובאה גם במהרי"ל (שו"ת מהרי"ל החדשות סי' מה, וגם בשו"ת מהרי"ל סי' קנב ובאגור סי' שסא) יחד עם שיטת הרא"ש, כהסבר למנהג שהיו מקבלים שבת בעוד היום גדול. עוד כתב שם המהרי"ל שמחשבים שתי שעות אלו על-פי חישוב של שעות זמניות, ונראה שם שמחשבים שתי שעות אלו לפני השקיעה. המחבר (שו"ת או"ח סי' רסא ע"ב) הביא את דעת הרמב"ן כ"יש אומרים", אך שם (בסי' רסג ע"ד ובסי' רסז ע"ב) פסק כדעת הרא"ש, שמפלג המנחה ניתן לקבל שבת. ה"פרי מגדים" ("משבצות זהב" סי' רסג ס"ק ג) כתב: "ומשמע לכאורה דמתחילת השקיעה אם קבלו לתוספת הוה דין תורה, ומפלג המנחה עד תחילת השקיעה הוה מדברי סופרים אם קבלו בנדר". אולם לעני"ד נראה דקשה ליישב בכך את פסקי המחבר, שהם נובעים מדברי הרמב"ן והרא"ש, ושניהם דיברו על תוספת שבת דאורייתא. יותר נראה ליישב באחד משני אופנים: שכיוון שהמחבר הביא את הרמב"ן כ"יש אומרים" לא הייתה כוונתו לפסוק כמותו, אלא כדעת הרא"ש שהביא בסתם בסימנים האחרים; או שכיוון שלשיטת המחבר מחשבים את פלג המנחה כשעה ורבע לפני צאת הכוכבים, אם כן יש זמן מועט בין פלג המנחה לשקיעה, וכפי שהרמב"ן עצמו כבר כתב, ניתן להתחיל להתפלל ערבית של שבת מפלג המנחה, ואם כן אין נפקא מינה בין הרמב"ן לרא"ש.
- הרמ"א (שם סי' רסא ע"ב) השיג על דברי המחבר שהביא שם את הרמב"ן, וכתב שמפלג המנחה יכול לקבל שבת. ואם כן נראה כי דעתו היא לפסוק כרא"ש. אולם הרמ"א כתב (שם סי' רסא ע"א): "מי שקבל עליו שבת שעה או ב' לפני החשיכה – יכול לומר לא"י הדליק הנר ושאר דברים שצריך". מכך משמע שהוא חושש לשיטת המהר"ח "אור זרוע", שאף שעתיים לפני שבת חלה הקבלה. וכן

פסק ה"ביאור הלכה" (שם סימן רסג ד"ה קודם הלילה), שניתן לסמוך על דעה זו ולקבל שבת שעתיים לפני הלילה. ומדברי ה"משנה ברורה" מבואר שכוונתו היא רק שעתיים לפני צאת הכוכבים של רבנו תם. וכן כתב ב"שמירת שבת כהלכתה" (ב פרק מג הערה סו) בשם הגרש"ז אויערבך, שלדין שנקטינן כהגאונים ולא כר"ת, אין לקבל שבת שעתיים לפני השקיעה, שאף מה ששמע מהרמ"א שניתן לנהוג כך – היינו שעתיים לפני צאת הכוכבים של רבנו תם. אך כאמור משו"ת המהרי"ל הנ"ל, מוכח שכוונתו היא שניתן לקבל שבת אף שעתיים לפני השקיעה, ובכך הוא מיישב את המנהג שהיה בזמנו.

על כל פנים, אין להתפלל ערבית לפני פלג המנחה, כיוון שזמן תפילת ערבית הוא לכל המוקדם בפלג המנחה, כפי שנפסק בשו"ע (שם סי' רלג סעי' א). ולהתפלל רק קבלת שבת לפני פלג המנחה, אף אם אין הקבלה חלה, ודאי שמותר, כיוון שאין זה אלא אמירת מזמורי תהלים ושירת "לכה דודי" כנהוג, ובפרט לפי שיטת המהרי"ח "אור זרוע" שהובאה במהרי"ל, שהקבלה מועילה אף שעתיים לפני השקיעה. לכן ניתן לתכנן את התפילה כך שיתפללו קבלת שבת לפני פלג המנחה, ולאחר פלג המנחה יתפללו ערבית.

² מבואר במסכת שבת (כג ע"ב) "ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר". ופירש רש"י את הטעם שלא יקדים: "דלא מינכרא שהיא של שבת". וב"הלכות גדולות" הובאה מימרה זו בהלכות חנוכה, ונראה שהוא סובר שלא על נרות שבת נאמרה, אלא על נרות חנוכה. וכן הרמב"ם (מגילה וחנוכה פרק ד הל' ה) פסק מימרה זו לענין נרות חנוכה. אך לדעת הרבה ראשונים (כרש"י) לענין נרות שבת נאמרה מימרה זו, וכן פסק המחבר (שם סי' רסג סעי' ד), שאין להקדים הדלקת נרות שבת.

ובתוספות (ברכות כז ע"א ד"ה דרב) הקשו מסוגיה זו על מה שמבואר שם, שרב התפלל ערבית של שבת כבר בפלג המנחה, ששמע שאין להקדים את הדלקת הנרות. ותרצו שאם אינו מקבל שבת מיד כשמדליק, על זה אמרה הגמרא במסכת שבת שאין להקדים את הדלקת הנרות, אך רב היה מקבל שבת מיד, ולכן לא הייתה זו הקדמה כשהדליק נרות. ונראה שכוונתם היא שלעולם הדלקת הנרות צריכה להיות סמוכה לקבלת שבת, ולכן אם מקבל שבת בזמנה צריך להדליק סמוך לכניסת שבת, ואם מקדים לקבל שבת צריך להדליק בסמוך לזמן שבו הוא מקבל שבת. וכדברי התוספות כתבו גם הרא"ש (פרק ד סי' ו) ותלמידי רבנו יונה (יח ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה רב צלי), והוסיפו כנ"ל דניתן לקבל שבת מפלג המנחה. וכן פסק המחבר (שם סי' רסג סעי' ד וסי' רסז סעי' ב).

ונראה לפי זה, שאם מקבל שבת מיד בפלג המנחה יכול להדליק אף קצת לפני פלג המנחה, ובלבד שיהיה סמוך לפלג המנחה, שהוא הזמן שמקבל שבת. שכן כל שהדלקה צמודה לזמן שמקבל שבת – אין זו הקדמה, וכיוון שיכול לקבל שבת מיד בפלג המנחה יכול להדליק אף לפני, ובלבד שיהיה צמוד לפלג המנחה.

ה"מנחת כהן" (מאמר שני פרק ז) הקשה, שלפי שיטת רבנו תם, שהרא"ש נוקט כמותה, פלג המנחה הוא זמן מועט מאוד לפני השקיעה, ומאחר שההדלקה צריכה להיות לאחר פלג המנחה, אם כן הנהגים להחמיר גם לשיטת הגאונים ומקדימים להדליק לפני השקיעה – נמצא שמדליקים לפני פלג המנחה אליבא דרבנו תם, שהרי אי אפשר לצמצם להדליק ממש סמוך לשקיעה. ניתן להקשות גם מדברי רבא (שבת לה ע"ב), שהורה לאלו שאינם בקיאים בכניסת שבת להדליק כאשר השמש בראש האילנות, וזמן זה ייתכן שהוא לפני פלג המנחה, או לכל הפחות גבולי מאוד ביחס לפלג המנחה, ולכאורה יש לחשוש להדלקה לפני פלג המנחה. אך לפי דרכנו יש ליישב שאף לדעת הרא"ש, שלא ניתן לקבל שבת לפני פלג המנחה, מכל מקום ההדלקה יכולה להיות לפני פלג המנחה, ובלבד שתהיה סמוכה לפלג המנחה, שאז מקבל שבת. ולכן אף אם מקדימים קצת את ההדלקה לפני פלג המנחה – אין זו הקדמה, כיוון שהוא סמוך לפלג המנחה, שאז מקבל שבת. והנה המחבר כתב (שם סי' רסז סעי' ב): "ובפלג המנחה יכול להדליק ולקבל שבת בתפלת ערבית ולאכול מיד". מלשונו קצת משמע שההדלקה עצמה צריכה להיות לאחר פלג המנחה. אולם ניתן לומר שעיקר כוונת המחבר לומר שקבלת שבת צריכה להיות מפלג המנחה ואילך, ממילא אם מקבל שבת ממש בתחילת פלג המנחה בהכרח מדליק נרות קצת לפני פלג המנחה.

להיתר ההדלקה סמוך לפלג המנחה יש לצרף גם את דעת המהרי"ח "אור זרוע", שניתן לקבל שבת אף שעתיים לפני שבת, ואם כן ודאי שאם אז מקבל שבת יכול להדליק. כן יש לצרף את דעת רבי עקיבא איגר (סי' רסג ס"ק ד), שאם הדליק לצורך שבת, אף אם הקדים להדליק, בדיעבד יצא ואין צריך לחזור ולהדליק. ואף שב"ביאור הלכה" (סי' רסג ד"ה מבעוד) פסק כמותו רק כשהדליק לאחר פלג המנחה באופן שהקדים, אך אם הדליק לפני פלג המנחה – פסק על-פי ה"עולת שבת" שאף בדיעבד צריך לחזור ולהדליק, מכל מקום מדברי רבי עקיבא איגר נראה שאין חילוק בכך, ויש לסמוך עליו בצירוף כל הנ"ל. גם בשו"ת "במראה הבזק" (ה תשובה לב) פסקו שבמקום צורך כגון זה ניתן לסמוך על רבי עקיבא איגר ולהדליק לפני פלג המנחה, ובלבד שהנרות ידלקו עד זמן האכילה. וכתבנו שם עצות נוספות, כגון למנות שליח שידליק לאחר פלג המנחה, או שגוי ידליק, או לכוון שעון שבת שידליק מנורה חשמלית, עיין שם בפרטי הדינים.

³ חלק ה' תשובה לב.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרניך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

חדש – "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפיה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנורה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטורי זה בתולדות עמנו: עזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו.

בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

